Ідентифікаційне вікно:
Підсистема — бібліотечно-інформаційне обслуговування
Вид інформації — фахова
Вид документа — технологічна рекомендація
Шифр документа — 110.021.000

Олена ПРОЦІВ,
завідувач відділу інформації
Тернопільської обласної
універсальної наукової бібліотеки

Інформація про електронні ресурси сьогодні все частіше потрапляє до бібліографічних списків і посилань. Як правильно скласти бібліографічний опис на такі ресурси? Це дуже актуальне питання для бібліографів. Спробуймо розібратися.

Бібліографічний опис електронних ресурсів

Повноправними об'єктами аналітико-синтетичного обробления документів у бібліотеках є електронні інформаційні ресурси. Їх бібліографічний опис здійснюється відповідно до чинного міждержавного стандарту ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Тут слід згадати ще про один нормативний документ — міждержавний стандарт ГОСТ 7.82-2001 «Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов». У 2001 році за його прийняття проголосували всі країни-члени Міждержавної ради зі стандартизації, метрології та сертифікації.[1] Однак і досі цей стандарт не ратифікований Україною. Утім, в умовах відсутності аналогічного національного стандарту, вітчизняні бібліотекарі все-таки користуються основними положеннями ГОСТ 7.82-2001.

Відповідно до зазначеного документа, «*електронні ресурси* — це інформаційні ресурси, які створюються, керуються та використовуються за допомогою комп'ютера й містять дані та / або програми, зафіксовані в електронній (цифровій) формі на певних носіях, у тому числі й ті, що потребують використання периферійного пристрою, приєднаного до комп'ютера (наприклад, CD-ROM), або зв'язку з комп'ютерною мережею (наприклад, інтернетом)».

Електронні ресурси різноманітні й постійно розвиваються. На сьогодні можна виділити такі їх основні види:

- електронні аналоги друкованих видань (книжок, журналів тощо), текстову інформацію в яких подано у формі, яка допускає посимвольне оброблення;
- електронні аналоги друкованих видань, елементи яких (наприклад, сторінки) подаються як цілісні графічні образи; до цього ж

[1] Протокол Міждержавної Ради зі стандартизації, метрології та сертифікації від 22 травня 2001 року № 19.

виду електронної інформації належать аналоги рукописних матеріалів — факсиміле;

- бази даних, які відповідають вимогам електронної інформації (бібліографічні, адресні, статистичні, лінгвістичні та повнотекстові бази даних, якщо вони не відтворюють повною мірою друковані видання);
- нові форми публікацій, що не мають друкованих аналогів (електронні оголошення, матеріали електронних конференцій та інші електронні повідомлення, доступні користувачам через телекомунікаційні мережі);
- електронні публікації аудіо- та відеоінформації;
- мультимедійні продукти;
- програмні продукти;
- комбіновані програмно-інформаційні продукти, наприклад геоінформаційні системи;
- електронні ігри.

Специфіка складання бібліографічного опису електронних ресурсів полягає, головним чином, у формуванні елементів, які найбільше відповідають за точність їх ідентифікації

Під впливом інформаційних технологій увесь час з'являються нові види електронних ресурсів, розширюються межі традиційної системи видань, формуються різні типи електронних документів (мережеві версії друкованих видань, онлайнові газети та часописи, додатки до традиційної преси, колекції посилань, огляди, дайджести, альманахи тощо).

Специфіка складання бібліографічного опису електронних ресурсів полягає, головним чином, у формуванні елементів, які найбільше відповідають за точність їх ідентифікації. Це передусім загальне специфічне визначення матеріалу, основні характеристики в області виду, розміру та обсягу ресурсу, дані про фізичного носія, системні вимоги та інші специфічні характеристики.

Бібліографічний опис електронних ресурсів здійснюється відповідно до загальних правил стандартного (базового) опису в частині структури, набору областей і елементів, вибору мови та графіки, застосування правил орфографії, скорочення слів тощо.

Інформацію для складання бібліографічного опису електронного ресурсу беруть із певних елементів вихідних відомостей: про назву, відповідальність, перевидання, місце та рік видання, серію — із внутрішніх (титульний екран, основне меню, відомості про програму, головна сторінка сайту, порталу тощо) або зовнішніх (етикетка чи маркування на фізичному носії, технічна документація, інший супровідний матеріал або контейнер, коробка, конверт та ін.) джерел. Зазначені джерела називають *приписаними джерелами* інформації (*див. таблицю*).

Відомості, узяті не з приписаних джерел інформації чи сформульовані на основі аналізу вмісту ресурсу, потрібно наводити у квадратних дужках.

Таблиця

Відповідність приписаних джерел інформації областям бібліографічного опису

Область бібліографічного опису	Приписане джерело інформації
Область заголовка й відомостей про відповідальність	Внутрішні джерела, етикетка, маркування на фізичному носії, технічна документація, інший супровідний матеріал або контейнер
Область видання	Внутрішні джерела, етикетка, маркування на фізичному носії, технічна документація, інший супровідний матеріал або контейнер
Область виду й обсягу ресурсу	Будь-яке джерело
Область вихідних даних	Внутрішні джерела, етикетка, маркування на фізичному носії, технічна документація, інший супровідний матеріал або контейнер
Область фізичної характеристики	Будь-яке джерело
Область серії	Внутрішні джерела, етикетка, маркування на фізичному носії, технічна документація, інший супровідний матеріал або контейнер
Область приміток	Будь-яке джерело
Область стандартного номера	Будь-яке джерело

ПРИКЛАД 1

Загальна схема бібліографічного опису електронного ресурсу:

Основна назва (заголовок електронного документа) [Загальне позначення матеріалу] = Паралельна назва : відомості, що стосуються назви / перші відомості про авторство чи відповідальність ; наступні відомості про відповідальність. — Відомості про повторність видання / відповідальність за повторне видання. — Позначення виду ресурсу (обсяг ресурсу). — Місце видання, виробництва й (або) поширення : Назва (ім'я) видавця, рік видання. — Кількість фізичних одиниць і специфічне позначення матеріалу. — (Основна назва серії чи підсерії ; №, т.). — Системні вимоги (для ресурсів локального доступу) або режим доступу (для ресурсів віддаленого доступу). — Інформація про джерело основної назви. — Мова ресурсу. — Стандартний номер = Ключова назва : умови доступності та (або) ціна.

У бібліографічних списках можна використовувати бібліографічний опис із усіма обов'язковими та лише частиною факультативних елементів.

Оскільки в бібліографічному описі електронних ресурсів необхідно наводити специфічні відомості щодо загального визначення матеріалу та виду ресурсу, специфічного позначення матеріалу, потрібно звернути увагу на такі *аспекти типології електронних ресурсів*, як: типи ресурсів (за типом вмісту або типом даних), типи носіїв або режим доступу, види ресурсів (відповідають типології видань).

Типи ресурсів визначаються *типом вмісту*, тобто типом інформації, яка призначена для сприйняття людиною, або

типом даних, що характеризується їхніми певними властивостями та операціями, котрі виконуються над ними, чи типами знакової природи інформації (певна форма знаків, якими фіксується та передається інформація в ресурсі).

Типи вмісту

До основних типів вмісту належать:

- *електронні дані* — інформація у вигляді текстів, числових даних, зображень (статичних або динамічних), звуків;
- *електронні програми (програмне забезпечення)* — набір операторів або підпрограм, які забезпечують виконання певних завдань, включаючи оброблення даних;
- *комбінація цих видів в одному ресурсі* (мультимедіа, відеоігри тощо).

Типи даних

До типів даних належать:

- *числові дані* — інформацію подано здебільшого у вигляді цифр (статистичні дані, електронні таблиці тощо), над якими можна здійснювати математичні операції;
- *текстові дані* — інформацію подано в основному у вигляді тексту (абеткові та числові символи), тобто у формі, яка допускає посимвольне оброблення;
- *зображення* — інформацію подано у формі, що дозволяє перегляд, але не допускає посимвольного оброблення, містить графічну інформацію (нерухомі зображення, наприклад малюнки, фотографії, креслення тощо), відеодані (рухомі зображення, такі як: кіно- та відеоматеріали, анімація та ін.);
- *звукові дані* — цифрове відтворення звукової інформації.

Типи носіїв

За типом носіїв або режимом доступу електронні ресурси поділяються на:

- *ресурси локального доступу (локальні електронні ресурси)* — електронні ресурси, вміст яких зафіксовано на окремих фізичних носіях (компакт-дисках, дискетах тощо), призначених для використання в режимі прямого доступу (локально), тобто таких, що вимагають застосування периферійного пристрою, безпосередньо приєднаного до комп'ютера, або допоміжного обладнання;
- *ресурси віддаленого доступу (віддалені або мережеві ресурси)* — електронні ресурси, розміщені на жорсткому диску (вінчестері) чи інших пристроях для запам'ятовування або представлені в інформаційних мережах (зокрема ресурси, розміщені на інтернет-серверах) і доступні необмеженій кількості користувачів.

Залежно від режиму доступу електронні ресурси можна опрацьовувати двома шляхами. Для *ресурсів локального доступу* мають бути наведені дані щодо фізичного носія (диска, касети, картриджа). Для *ресурсів віддаленого доступу* — опис систем доступу (відомості про операційні системи, протоколи зв'язку, програмне забезпечення, сервери тощо).

ПРИКЛАД 2

Схема бібліографічного опису ресурсів локального доступу:

Основна назва [Загальне позначення матеріалу] : відомості, що стосуються назви / перші відомості про авторство чи відповідальність ; відомості про інших осіб чи установи, які несуть інтелектуальну відповідальність. — Відомості про повторність видання. — Вид ресурсу. — Місце видання : Назва (ім'я) видавця, рік видання. — Кількість фізичних одиниць та специфічне позначення матеріалу. — (Основна назва серії чи підсерії ; №, т.). — Системні вимоги. — Джерело основної назви.

Схема бібліографічного опису ресурсів віддаленого доступу:

Основна назва [Загальне позначення матеріалу] : відомості, що стосуються назви / перші відомості про авторство чи відповідальність. — Відомості про повторність видання. — Вид ресурсу. — Місце видання : Назва (ім'я) видавця, рік видання або дата присвоєння авторського права. — (Основна назва серії чи підсерії ; №, т.). — Режим доступу. — Джерело основної назви.

Див. додаток 1

Приклади бібліографічних описів електронних ресурсів локального та віддаленого доступу наведено на компакт-диску

Запам'ятовуємо і тренуємося…

Розглянемо детальніше вимоги до окремих елементів бібліографічного опису електронних ресурсів.

Вимога 1	Бібліографічний опис має бути складений тією мовою, якою подано дані в ресурсі

Вимога 2	Відомості про основну назву беруть із приписаного джерела інформації

Якщо в джерелі вона не вказана, то як основну назву зазначають перші рядки тексту або весь текст, виведений на титульний екран. Якщо це неможливо, то назву формулюють на основі аналізу електронного ресурсу й беруть у квадратні дужки.

Вимога 3	Загальне позначення матеріалу наводять одразу після основної назви у квадратних дужках без скорочень

Наприклад, [Електронний ресурс].

Вимога 4	Відомості, що стосуються назви, містять інформацію, яка розкриває та пояснює основну назву

Хоча цей елемент є факультативним, його варто зазначати, оскільки він важливий для правильної ідентифікації електронного ресурсу.

Вимога 5 Відомості про відповідальність містять інформацію про осіб та організації, які відповідальні за інтелектуальний або художній зміст матеріалу, уміщеного в об'єкті опису

Цю інформацію беруть з етикетки фізичного носія ресурсів локального доступу або головної сторінки ресурсів віддаленого доступу, наприклад:

/ авт. курсу А. Петренко ; програмув. С. М. Бєляєв.

Зверніть увагу: якщо відомості про відповідальність належать до одного виду, то вони відділяються комами, а декілька різних видів відомостей про відповідальність відділяються крапкою з комою.

Вимога 6 Позначення виду ресурсу включає узагальнену характеристику матеріалів, що вміщуються в ньому

Відомості про вид ресурсу беруть із приписаних джерел або формулюють самостійно на основі його аналізу та подають без квадратних дужок. Тут можна наводити інформацію про конкретний вид електронних даних чи програм, наприклад*:*

Електрон. текст. дані; Електрон. граф. дані; Електрон. журн.; Електрон. ст.; Електрон. кн.; Електрон. пошукова прогр.

В одному електронному ресурсі можуть поєднуватися електронні дані й програми різних видів, приміром у інтерактивних мультимедійних ресурсах. У такому випадку перед позначенням другого виду ресурсу потрібно поставити сполучник «та», наприклад:

Електрон. дані та прогр.

Вимога 7 Відомості про обсяг електронного ресурсу наводять у круглих дужках у такому вигляді, у якому вони подані в першоджерелі, з додаванням більш детальних характеристик у разі потреби

Наприклад:

. — Електрон. дані (33 файли).

. — Електрон. дані (120 тис. записів).

Вимога 8 Кількість фізичних одиниць і специфічне позначення матеріалу наводять лише в описі електронних ресурсів локального доступу (на змінному фізичному носії)

Кількість фізичних одиниць вказують арабськими цифрами перед специфічним позначенням матеріалу. Для специфічного позначення матеріалу, до якого належить фізичний носій, використовують такі терміни: електронний диск, електронний магнітний диск, електронний оптичний диск та ін. Конкретний вид оптичного диска (CD-R, DVD-R, BD-R тощо) записують у круглих дужках після специфічного позначення матеріалу, наприклад:

. — 1 електрон. опт. диск (CD-R).

Зверніть увагу: якщо один і той самий ресурс доступний на різних фізичних носіях і призначений для використання в одній і тій самій системі, рекомендується складати окремий опис для кожного фізичного носія.

Вимога 9 Місцем видання електронного ресурсу вважається юридична адреса офіційного видавця або дистриб'ютора електронних документів

Під час складання опису документів, створених в Україні за ліцензійною угодою із зарубіжним власником авторських прав, зазначають лише місцезнаходження та назву українського видавця. Назви зарубіжної фірми не наводять, наприклад:

. — К. : Атлантік, 2008.

Якщо в процесі складання опису електронного ресурсу не вдалося встановити місто, у якому його створено, то у квадратних дужках потрібно вказати назву області, штату, провінції або країни, наприклад:

[Україна].

Коли наводиться припустиме місце видання, то, крім нього, потрібно поставити знак питання, наприклад:

[Росія?].

Якщо в електронному документі не зазначено рік видання, то замість нього без квадратних дужок наводять дату присвоєння авторського права або дату виготовлення, наприклад:

cop. 2008 або © 2008;

виготовлено 2006.

У разі неможливості встановити жодну дату, у квадратних дужках можна подати приблизну дату видання, наприклад:

[близько 2010] або [2008?].

Позначення «[Б. р.]» не використовується.

Вимога 10 Особливу увагу потрібно звернути на область приміток

В описі електронних ресурсів, на відміну від документів на традиційних носіях, ця область дуже важлива, тому що примітки доповнюють попередню частину опису й можуть стосуватися будь-якого елемента фізичного оформлення електронного ресурсу та / або його змісту. Кожну примітку відокремлюють від наступної крапкою й тире, наприклад:

. — Заголовок з екрана. — Мови укр., рос., англ. — Останнє поновлення: 27.11.2013.

Вимога 11 У бібліографічному описі електронних ресурсів локального доступу першими в області приміток наводять відомості про системні вимоги — інформацію про обладнання та / чи програмне забезпечення для локальних електронних ресурсів, які має фізичний носій

Після слів «Систем. вимоги» ставлять двокрапку та, відділяючи їх крапкою з комою, зазначають такі відомості: тип процесора; обсяг оперативної пам'яті; назву операційної системи (Windows, Linux тощо); необхідний обсяг вільного простору на жорсткому диску; програмне забезпечення; периферійні пристрої; технічні засоби та ін., наприклад:

. — Систем. вимоги: Pentium 1200 МГц ; 20 Mb RAM ; Windows 2000/NT/XP ; CD-ROM ; звукова плата ; SVGA 800x600 (Hi-Color) ; миша.

Вимога 12 У примітці про режим доступу (для електронних ресурсів віддаленого доступу) після слів «Режим доступу» ставлять двокрапку та вказують повну адресу (URL) електронного ресурсу, умови доступу до нього (вільний, обмежений або платний), дату звернення до документа

Наприклад:

. — Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/library/ukrmarc.html, вільний.

Зверніть увагу: у ГОСТі 7.82-2001 дата звернення до документа обумовлена як факультативна позиція. Проте ці відомості дуже важливі, оскільки інтернет характеризується мінливістю. Документ може бути видалений чи перенесений в інше місце — користувачам доведеться зіткнутися з так званим «мертвим посиланням».

Дату звернення можна подавати в дужках після адреси електронного ресурсу (зі словами «дата звернення» чи без них) або як окрему примітку після інформації про джерело назви, наприклад:

. — Режим доступу: http://www.library.te.ua, вільний (дата звернення: 16.09.2013).

. — Дата звернення: 10.10.2013.

Вимога 13 Оскільки електронний ресурс не має титульного аркуша, то в області приміток обов'язково зазначають джерело, з якого взято назву

Наприклад:

. — Назва з екрана.

. — Назва з етикетки диска.

. — Назва з контейнера.

В області приміток також вказують інформацію про мову ресурсу (рос., англ., фр. і т. д.), наприклад:

. — Мови укр., рос., англ.

Вимога 14 Примітки про бібліографічну історію документа можуть містити інформацію про зміст електронного ресурсу віддаленого доступу, що часто змінюється, або його періодичність чи режим оновлень

Вони можуть вказувати також на зв'язок із іншими виданнями цього ресурсу, наприклад:

. — Корегується щотижня.

. — Останнє оновлення: 10.10.2013.

. — Електрон. версія. друк. вид.

. — Аналог друк. вид.

Вимога 15 У примітках також можуть бути наведені дати, що стосуються змісту, використання або стану електронних ресурсів

Наприклад:

. — Відомості зібрано протягом травня – червня 2013 р.

Вимога 16 Область стандартного номера може включати ISBN, який наводять у формі, указаній в електронному ресурсі

Наприклад:

. — ISBN 5-201-09559-3.

Якщо міжнародний стандартний номер відсутній, то замість нього можна навести номер державної реєстрації, наприклад:

. — № держ. реєстрації 0329900075.

Вимога 17

Аналітичний опис електронного ресурсу (статті з інформаційного порталу, електронного журналу, сторінки сайту тощо) складається з двох частин, розділених двома скісними рисками:

1) опису частини електронного ресурсу;

2) опису електронного ресурсу, де розміщено частину (ідентифікувального документа).

Наприклад:

Нежурбеда, Г. Г. Роль национальных библиотек в сохранении Internet-ресурсов [Электронный ресурс] / Г. Г. Нежурбеда // Программа ЮНЕСКО : «Информация для всех» : Всеобщий доступ к информации : материалы междунар. конф., г. Санкт-Петербург, 23–25 июня 2004 г. — Электрон. дан. — СПб., 2004. — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). — Загл. с этикетки диска.

Ресурси відкритого доступу [Електронний ресурс] // Державний заклад «Державна бібліотека України для юнацтва». — Електрон. дані. — К., cop. 2002–2013. — Режим доступу: http://4uth.gov.ua/resursy/internet-vidannia2.htm, вільний (дата звернення: 27.11.2013). — Заголовок з екрана. — Мова укр.

Зверніть увагу: для того, щоб описати ідентифікувальний документ (для електронного ресурсу віддаленого доступу), треба перейти на головну сторінку сайту, використавши гіперпосилання «На головну (першу) сторінку» тощо.

Див. додаток 2

Список джерел, використаних для підготовки статті, наведено на компакт-диску